

บทคัดย่อ

พุทธหัตถศิลป์ เป็นศิลปะงานช่างสิ่งของเครื่องใช้ในพุทธพิธีทั้งในพิธีมงคลและอวมงคล ที่มีความสัมพันธ์ในฐานะศิลปวัตถุทางวัฒนธรรมที่มีความหมายนัยยะกับสังคมชุมชน การศึกษาวิจัยมี วัตถุประสงค์คือ ศึกษาเอกลักษณ์พัฒนาการตลอดจนคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธหัตถศิลป์ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงประจักษ์จากวัดต่างๆกว่า 80 วัดจาก 14 อำเภอในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งสามารถจำแนกงานพุทธหัตถศิลป์ ออกเป็น 1) **ธรรมาสัน** 2) **ฮางฮอด**, **โองฮอด** 3) **ฮาวใต้เทียน** 4) **ชั้นวางคัมภีร์ใบลาน** 5) **เรือนพระพุทธรูป** ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่าง

ผลการศึกษาพบว่า งานช่างพุทธหัตถศิลป์เมืองอุบลราชธานีมีเอกลักษณ์แห่งมิติทางด้านรูปแบบ ฐานานุสัคค์แห่งสังคมวัฒนธรรม ซึ่งจำแนกเป็น 3 กลุ่มคือ **กลุ่มที่ 1 พุทธหัตถศิลป์รูปแบบฝีมือช่างพื้นเมือง** เป็นกลุ่มช่างที่มีฝีมือที่พัฒนาตนเองจากช่างชาวบ้านธรรมดาโดยได้รับอิทธิพลทางความคิดและฝีมือจากราชสำนักทั้งราชสำนักกรุงเทพฯ และราชสำนักล้านช้าง (ลาว) เอกลักษณ์สำคัญคือนิยมลงรักปิดทองประดับกระจกสี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัดที่อยู่ในเขตเมืองหรือวัดที่มีผู้ครองวัดเป็นผู้ได้รับการยอมรับหรือมีบารมีสูง **กลุ่มที่ 2 พุทธหัตถศิลป์รูปแบบฝีมือช่างพื้นบ้าน** เป็นกลุ่มช่างชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นช่างอาชีพแต่พอมีฝีมือหรือความสามารถในระดับที่ชาวบ้านด้วยกันเองให้ความเชื่อถือ โดยที่ช่างส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนนั้นๆ เอกลักษณ์สำคัญคือการใช้สีสันทึบที่ฉูดฉาดหรือประยุกต์ใช้วัสดุท้องถิ่นและลวดลายนอกขนบนิยม **กลุ่มที่ 3 พุทธหัตถศิลป์รูปแบบฝีมือช่างต่างถิ่น (ช่างญวน)** จะเป็นกลุ่มช่างที่มาจากวัฒนธรรมภายนอกที่เรียกว่า“ช่างแคว” เป็นกลุ่มคนเวียดนามที่หนีภัยสงครามเวียดนามเข้ามาอยู่ชั่วคราวในอีสาน โดยมีอิทธิพลศิลปะอย่างจีน กลุ่มคนญวนในเมืองอุบลราชธานีมีทั้งอยู่ในเขตตัวเมืองและนอกเมือง โดยทั้งสามกลุ่มยังถือคติในการใช้ **สัตว์เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญอยู่ในทุกกลุ่มประเภท เช่น พญานาค จระเข้ และสิงห์** ที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติความเชื่อแห่งงานช่างแขนงนี้เป็นอย่างมากโดยเฉพาะนาค ที่สืบทอดคติมาจากคตินิยมขง โดยจะถูกนำเข้าไปอยู่ในเกือบทุกองค์ประกอบของรูปสัณฐานของทุกผลิตภัณฑ์ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีความเชื่อที่ว่านาคเป็นสัญลักษณ์ของลัทธิความเชื่อผู้คนในแถบลุ่มน้ำโขง หรือเป็นเทพเจ้าแห่งดินและน้ำและสัญลักษณ์ของสัตว์ที่ส่งเสริมเกื้อหนุนพระพุทธศาสนา ดังมีพุทธศิลป์ต่อไปนี้ (1) **ธรรมาสัน** จำแนกเป็น 2 รูปแบบคือ 1) **ธรรมาสันเดี่ยว** หรือ **ตั้งปั้นปาติโมกข์** และ 2) **หอธรรมาสัน** **ทรงเครื่องยอด** ซึ่งจำแนกตามวัสดุก่อสร้างและการตกแต่งได้ 3 ประเภทคือ **ทรงเครื่องก่อ** **ทรงเครื่องไม้** และ **ทรงเครื่องปูนผสมเครื่องไม้** โดยธรรมาสันเครื่องก่อแบบธรรมดาและแบบผสมเครื่องไม้ถือเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของเมืองอุบล ที่ไม่ปรากฏในพื้นที่อื่น (2) **ฮางฮอด, โองฮอด**

จำแนกเป็น 2 รูปแบบคือ 1) โสงสดแบบมีขาตั้ง 2 ขา ธรรมดาและแบบพิเศษที่มีขาเป็นรูปสัตว์สัญลักษณ์ บริเวณตีนฐานและ 2) โสงสดแบบมีขาตั้ง 4 ขาแบบอย่างขาสিংห์และแบบชาธรรมดา วัสดุหลักเป็นไม้เนื้อแข็ง โดยฮางสดกลุ่มนี้ถือเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่ปรากฏในที่อื่นๆ (3) ฮาวใต้เทียน จำแนกเป็น 2 รูปแบบคือ 1) ฮาวใต้เทียนทรงเครื่อง และ 2) ฮาวใต้เทียนแบบธรรมดา วัสดุทำด้วยไม้เนื้อแข็งเป็นวัสดุหลัก โดยมีตัวราวเหล็กเป็นที่สำหรับวางเทียนกิ่ง ตกแต่งด้วยรูปสัตว์สัญลักษณ์ (4) ชั้นวางคัมภีร์โบราณ จำแนกเป็น 2 รูปแบบคือ 1) กากะเขี่ย มีลักษณะมีโครงขาไขว้กันและ 2) ชั้นกะเขี่ย แบบอย่างคั่นกะได โดยใช้ไม้เนื้อแข็งเป็นวัสดุหลัก และ (5) เรือนพระพุทธรูป จำแนกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1) เรือนนาคปรก 2) เรือนमुख และ 3) เรือนแผงทรงใบเสมามีการใช้วัสดุที่หลากหลายเช่น ไม้ หิน หรือ อวัยวะจากสัตว์เช่นเขาวัวเขาควางหรืองาช้าง

บทสรุปและข้อเสนอแนะ การปรับเปลี่ยนตามโครงสร้างสังคมใหม่ในอีสาน ยุคตั้งแต่ สมัยปลายรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 ทำให้งานช่างเหล่านี้ได้รับผลกระทบ อีกทั้งปัจจัยภายนอกเช่น การเข้ามาของคนเวียดนามมีส่วนสร้างสีสันงานช่างในอีกรูปแบบหนึ่งและโดยเฉพาะในเมืองอุบล ที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาของภาคอีสาน จากที่มีการส่งพระสงฆ์เข้าไปศึกษาพระปริยัติธรรมใน กรุงเทพฯ รวมถึงปัจจัยด้านการเมืองสมัยจอมพลป. พิบูลย์สงคราม ทั้งหมดล้วนมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อ *ธรรมเนียมและรูปแบบในงานช่างพุทธศิลป์เมืองอุบลราชธานี* ดังนั้นจึงควร ขยายฐานองค์ความรู้งานช่างเหล่านี้ รวมถึงงานพุทธศิลป์อื่นๆ ในแง่การศึกษาวิจัยรวมถึงการ เผยแพร่ เพื่อการอนุรักษ์งานช่างแขนงนี้สืบต่อไป

คำสำคัญ : พุทธหัตถศิลป์, ธรรมาสัน, ฮางสด, กากะเขี่ย, ฮาวใต้เทียน, เรือนพระพุทธรูป,
อุบลราชธานี